

נספח - תקנת עיה"ק ירושלים ת"ו

[והמנהג הקדמון בארץ הקודש]

ומדי דברי בענין איסור שירה בכלי זמר בזה"ז ומאידך גודל עניינה בשמחת נישואין ראיתי לברר מנהג עיה"ק בשמחת נישואין.

ידוע כי הגאון רבי מאיר אורבאך בעל האמרי בינה תיקן שלא לנגן בכלי זמר בעיה"ק בשמחת נישואין, מפני ב' טעמים א. משום דחורבן הבית נגד עינינו, ב. דנפיק מיניה תקלה בעיני צניעות דאפשר לבוא בזה לידי תערובת³³ אנשים ונשים, [וראה להלן מדברי המהר"ם שיק]³⁴.

וכן כתב הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל רבה ומאורה של ירושלים ת"ו הובא בשל"ח ח"א סי' ע"ז וז"ל: הגאון בעל אמרי בינה ז"ל כפי ששמעתי עשה האיסור ואחד שלא חשש וזלזל בו נענש קשה, עכ"ל: קיצר בדבריו כדרכו וסתם לא ביאר טעם האיסור.

אך בתשובה אחרת שאל השואל³⁵ אם אפשר להקל בזה, וגם אם המנהג חל רק

בימיו של המרא דאתרא ולא אח"כ, השיב: כבר כתבתי שהגאון בעל אמרי בינה גזר ע"ז ושמעתי ממרנא הגאון דבריסק זצלה"ה שאמר בוודאי בירושלים ראוי עכ"פ, והביא מהא דשבת דף קי כי נח וכו' יע"ש והרי החורבן בה"מ לעינינו, יעו"ש, הרי דהגאון מבריסק המהרי"ל דיסקין נימק והוסיף דעכ"פ בירושלים דהחורבן לעינינו יש להחמיר³⁶, [וכונתו מלבד עיקר טעמו והאיסור של האמ"ב]. וכן הובא בספר ציר נאמן³⁷ בסוף המאמר שערי תפילה וז"ל: וכאשר סגרת השער בדברי חז"ל המחייבים את יושבי ירושלים להתפלל בבכיה אשר באיכות תפלה הזאת יושעו כלל ישראל התחייבתי א"ע להודיע ברבים סברת אדמו"ר מאור הגולה מוהרי"ל זצ"ל בענין אסור לנצוח בנגינות על כלי זמר בחתונות יושבי ירושלים ת"ו [כאשר המנוח החסיד הג' ר' פנחס ז"ל הכניס את בעלי כלי זמרים לתוך ביתו לחתונת בתו חורגתו אז אמר לי הסברא לאמר להמנוח הנ"ל את האיסור] והסברא הוא בגמרא (שבת ק"י) וז"ל הגמרא

33 שמעתי מזקני וחכמי ירושלים שליט"א [הגרי"ש אלישיב והגה"ח ר"א בריזל והגרי"ד גוטפארב ועוד] דעיקר הטעם הוא משום גדרי צניעות. וטעם דבירושלים החורבן לעינינו הוסיף המהרי"ל דיסקין וכדלהלן. ובספר בית חתנים פרק י"ז מביא דבעקבות מגיפת חולירע הנוראה שפרצה בשנת תרכ"ה בירושלים עיה"ק. והפילה חללים רבים וביניהם כמה גאוני עולם התכנסו רבני ירושלים וגזרו באיסור חמור ולטותא דרבנן לבלתי יהיו איש או אשה לשורר בכלי זמר בנישואין. וזאת מאחר ובשאלת חלום שעשה אחד מגדולי הדור נתברר שהמגיפה פרצה משום שלא הקפידו אנשי ירושלים על כבודו של הכותל המערבי שריד בית מקדשנו ותפארתנו, ואכן תוך כמה ימים פסקה המגיפה בעה"י. להסכמה זו נצטרפו עוד כמה וכמה מגאוני עולם, וביניהם ר' יעקב אטלינגר בעל ערוך לנר, ר' חיים מבריסק, ר' יוסף חיים זוננפלד, ר' אברהם מצ'כנוב, ר' שמעון סופר, ר' יצחק אלחנן מקובנא, ועוד. אך מדומה שאין לכל זה שום מקור [ואף תיאור המציאות שאספו איסור מכל גדולי עולם לא נראה כלל] וכן שמעתי מהזקנים הנ"ל דאין שום שייכות המגיפה להגזירה ובאמת דבמגיפה נסתלקו כמה גדולים ר' נחום משאדיק ור' יוסף זונדל סלאנט, ר' משה יהודה לייב מקוטנא, ר' אליהו ריבלין, ר' יוסף שווארץ, ועוד. [כדכתב ר' אריה לייב פרומקין בספרו תולדות חכמי ישראל] אבל אין לזה קשר להגזירה ויסודה מהטעמים הנ"ל.

34 ושמעתי מחכמי ירושלים דאין הכוונה שהיו יושבין בתערובת ח"ו, אלא דכלי זמר בירושלים היה דבר נדיר, וכשנזדמן להיות פעם כלי זמר רצו כולם לראות ובאו לידי תערובת, (ואולי מפני זה חששו רק בירושלים כיון דפה בירושלים היה הדבר נדיר, ולכן גרם לתערובת, ואילו בכל העולם לא היה נדיר כ"כ). וראה להלן מדברי ספר שערי ירושלים.

35 הוא רבי שלמה סובל בעמ"ס שו"ת שלמת יוסף ושלמה חרשה. ואליו מופנות תשובות הגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים.

36 וראה בספר בטוב ירושלים (עמוד שמת) זכרונות שכתב המגיד הירושלמי ר' בן ציון ידלער, דהמהרי"ל דיסקין כאשר שמע שמסדרים בעיר חתונה עם כלי זמר שלח לעורר להם איך אינם מתיראים מהאיסור הנורא שאסרו זאת בירושלים ותיכף ומיד בטלו הדבר.

37 להר"י יהושע זאב בר' ישראל יצחק זיסענוויין דמתקריא אבנר תלמידו של המהרי"ל.

מחו"ל שהתמחו בזה, והם רצו להנהיג כלי זמר, כפי המנהג בחו"ל ולכן ראו חכמי עיה"ק ת"ו לתקן להמשיך המנהג הקדום בזה, משום הטעמים הנ"ל,³⁸ ותיאור העובדא והמנהג הקדמון אנו מוצאים בפרוטרוט בספר שערי ירושלים³⁹, מנהגי הארץ שער ט' וז"ל: בכל א"י אין מי שיודע לנגן בנבל וכנור, ואיזהו אנשים שבאו מחו"ל לשם והיו מנגנים בכנור על החתונות אך לא האריכו ימים שמה, וזה כשתי שנים בא יודע נגן בכנור לעה"ק צפת"ו ועשה שם כשני חדשים וקראו אותו על החתונות, ואח"כ הלך לחו"ל וחזר והביא אתו עמו כנור חדש קטן וכנור הגדול הנקרא (באס) וחליל הנקרא (קלארנצט) ולאחר שתי שבועות נפטר לבית עולמו⁴⁰ אז ראו בחוש שאסור לזמר בכנור בעת החרבן כמאמר רז"ל. בא"י יש חבורות משמחים חתן וכלה ויש להם תוף וכשיש חתונה בין עשיר ובין עני הולכים לשם ומכין בתוף ומרננים בפיהם בכל כחם, ורוקדים במחול בכל מיני שמחה עד אור הבוקר והם האשכנזים, ע"כ.

הרי דמנהג זה להמנע מכלי זמר היה אף בשאר ערי ארה"ק [משום אבילות על החורבן], ולא היה שום שמחת חתונה

ההוא בר קשא דפומבדיתא דטרקיה חיויא כו' אמרי ליה אין רבי דכי נח נפשי' דרב גזר רב יצחק בר ביסנא דליכא דלימטי' אסא וגדמי לבי הלולא בטבלא ואזל איהו אמטי אסא וגדמי לבי הלולא בטבלא כו', ופירש"י ז"ל שם שיהי' ממעטים משמחה אותה שנה כו' ע"ש. וחורבן בית אלוקינו אשר לפני עיני יושבי ירושלים תמיד הוא כמו שמתו מוטל לפניו, ואמרתי להמנוח הנ"ל ע"י הרב "מפיעטערקאו" ז"ל ותיכף ומיד פסקו מלנגן בכלים ושרו בשיר כמנהגי ירושלים ת"ו.

הרי דעת המהרי"ל דיסקין, דמשום סברא זו לחוד דינו לאסור פעה"ק ת"ו, ואין להתפלא, איך חידשו האמ"ב והמהרי"ל דיסקין איסור לשמחת חתן וכלה בכלי זמר בירושלים ת"ו, משום חורבן הבית, הרי טעם זה היה קיים בכל הדורות, ואם לא חששו לכך, איך חידשו לאסור מטעם זה, ובפרט שכבר הבאנו לעיל דמדברי הפוסקים מבואר גודל הענין כלי זמר לשמחת חתן ואיך יצאו לחדש איסור בזה.

אך האמת הוא כי לא היה נהוג עד אז לשמח חתן בכלי זמר בארצה"ק, [עכ"פ היה דבר נדיר ביותר] משום שלא היו בקיאים בזה, ורק בשעתם נתחדש הדבר, ע"י עולים

38 ונראה דלכן לא מצאנו שום נידון באיסור זה בספרי פוסקי ירושלים ז"ל [ולא מצאנו לשון הכרוז ונוסח איסור בזה] כיון שלא היה בזה תקנה חדשה, אלא המשך המנהג הקדום. שהתקין האמרי בינה, שלא להנהיג שמחת חתן בכלי זמר, וכבר בזמן הגרי"ח זוננפלד ז"ל כותב: כפי ששמעתי האמרי בינה עשה האיסור ומשמע דכבר בזמנו היה בדבר לוטה בערפל מי התקין האיסור, וסיבת הדברים, שלא היה בזה תקנה מחדשת וכו', אלא המשך מנהג קדום. ולכן התקבל הדבר כמנהג מקובל, ללא שום עוררין. וכן נראה מעובדא זו, דהחסידי רבי פנחס הכניס כלי זמר בחתונת בתו אך נרתע, מחמת שהמהרי"ל דסקין שלח לו, שיש לו לרמות ירושלים בזה"ז, כמי שמתו מוטל לפניו בשנה ראשונה, והדבר מתמיה, אם לא חשש ללטותא דרבנן וחרם שגזרו בזה, והכניס כלי זמר נגד רצונם וגזירתם של חכמי וגדולי ירושלים בזה, ומדוע א"כ נרתע מחמת חידושו של המריל"ד. אלא נראה שיסוד האיסור לא נתקן באיסור ולטותא דרבנן, אלא כהמשך המנהג הקדום. ולכן חשב החסיד ר"פ, שאין חשש איסור בזה, וכשחידש המהרי"ל שיש פנים לאיסור, נרתע, וקיבל דעת המהרי"ל. וכך המשיכו מאורי עיה"ק לנקוט במנהג זה עד ימינו אנו. אך בכל ארצה"ק נשתכח מנהג זה שלא לשמח בכלי זמר, ברבות העליה מחו"ל, כיון שבחו"ל היה נהוג להקפיד לשמח החתן בכלי זמר, דוגמא לזה, מה שמוכא בספר אמרי טל במאמר הניגון [ראה להלן הערה 44] שכותב: "יפה עושים הספרדים שאינם מנגנים בכלי שיר לגמרי בחתונה", ומנהג זה של בני ספרד נשתכח לגמרי בזמנינו.

39 והוא ספר נפלא ממנהגי ומעשיות מירושלים וא"י להר' משה ריישר ז"ל מירושלים, שנת תרכ"ח.

40 ואפשר דלזה התכוין ר' יוסף חיים בתשובתו דאחר שלא חשש וזלזל בו נענש קשה.

ואנחה מחמת שהב"ד אסרו המנגן מאיזה טעם, ואין אני יודע אם לחק עולם או לפי צורך השעה, ולא השגיוחו על המהרי"ל הנ"ל או לא שמו המהרי"ל הנ"ל נגד עינם, או סמכו על תשובת הרדב"ז, ועי' שבת ק"י, ולע"ע אין אני מכריע בזה, עכ"ל. ומלשונו מבואר דעד האיסור ותקנת הב"ד היה נהוג לשמח בכלי זמר בשמחת נישואין ומזה שהוסיף בזה"ל: אך כעת ערכה ונתבטלה שמחת חתן וכלה ונעשו ליגון ואנחה וכו'. משמע שבא לערער על תקנה זו, שגרמה לשמחת נישואין ליגון ואנחה, אך מלבד דבריו לא שמענו ולא ראינו שום עוררין על תקנה זו, ונראה שנתקבלה אז בשעתה כדבר מובן ומתקבל.

ויתר על כן מצאנו בליקוטי המהרי"ח בשם המהר"ם שיק שפקד לכל סרים למשמעתו שלא יקחו מנגנים בכלי זמר על החתונה מטעם דנפיק מיניה תקלה לענין ריקוד בחורים עם בתולות יעו"ש הרי דיצא לאסור אף שלא בארץ הקודש⁴².

השירה בתוף

בסוטה שם, וכן גזרו על האירוס, מאי אירוס א"ר אלעזר טבלא דחד פומא, פירש"י זוג של עינבל אחד שמקשקשין בו לשיר בבית המשתאות, רבה בר רב הונא עבד ליה לבריה טנבורא (פירש"י טנבור"ר כך קורין אותו בלשון לע"ז והוא עשוי דפנותיו עגולות כעין נפה וקושרין בדפנותיו חוטין של ברזל ושוטחין על פיו עור כשהוא לח ומותח והוא מתייבש שם מאליו וכשמכין עליו במקל דק הוא מוציא קול צלול, ויש אומנין שיודעין להכות עליו מכה אחר מכה כסדר עד שנשמע כמין שיר) אתא אבוא תבריה, אמר ליה מיחלף בטבלא דחד פומא (פירש המאירי, ר"ל כלי אחד כעין תוף שהוא סגור מכל צדדיו אלא שיש שם פה

בכלי זמר, ומדבריו משמע דאף מקדמת דנא [שכן ספרו יצא לאור בשנת תרכ"ח] היו נמנעים מלשמח בכלי זמר, וזה שבא אז בכלי זמר נחשב כפורץ גדר ונענש על כך.

[ותמוה לשונו קצת שכתב: שראו בחוש דאסור לנגן בעת החורבן כמאמר רז"ל, דלפי שביארנו לעיל דהתירו בשמחת נישואין].

ובאמת מצאנו לחד מקדמוני הפוסקים בארצה"ק הרדב"ז⁴¹ בח"ד סי' קל"ב (אלף רב) וז"ל: דמה שאמרו שאין שמחה אלא בכלי שיר אפשר שהוא בארצותם אבל בארצותינו [א"י] יש שמחה בבשר ויין ושיר בפה לשורר ולשבח את השי"ת בשירים וקרובות שתקנו ראשונים ז"ל.

¹²³⁴⁵⁶⁷אה"ח

והרי משמעות דבריו, דהמנהג לשמח בפה, ולא בכלי זמר, וכפי שמצאנו בדברי השערי ירושלים דאף בשאר ערי ארה"ק לא נהגו בכלי זמר.

[ואולי זוהי כוונת הגרי"ח זוננפלד בשלמת חיים שכתב דהמהרי"ל דיסקין אמר¹²³⁴⁵⁶⁷ דעכ"פ בירושלים ראוי להחמיר בזה" דמשמעות לשונו, דבכל ארצה"ק היה מקום להמנע מזה אלא כתב דעכ"פ בירושלים ראוי יותר להחמיר בזה, דהיינו דאפשר דבכל ארצה"ק היה מקום לנקוט במנהג הקדום שלא היו משמחים בכלי זמר, ולא לחדש המנהג לשמח בכלי זמר, אך בירושלים ראוי יותר לנקוט ולהחזיק המנהג הקדום להמנע מכלי שיר מהטעם הנ"ל].

אמנם מצאתי ראיתי בספר טל לישראל להג"ר יהודה לייב הורנשטיין ז"ל (שהיה ראב"ד לבד"ץ חסידים פעיה"ק בסוף ימיו בשנת תרל"ג, שנתחדש אח"כ ע"י התורת-חסד) כשנשא ונתן בנידון ענין כלי זמר בשמחת נישואין כותב בתו"ד וז"ל: גם היה משמחים חתן וכלה בהנ"ל, אך כעת ערכה ונתבטלה שמחת חתן וכלה, ונעשו ליגון

41 כידוע דהרדב"ז היה בארץ ישראל ובמצרים, וגם התשובה שם הוא על ארץ ישראל ומצרים ודמשק.

42 ראה בחופת חתנים סי' ר' אות ח' כתב במקום שהגויים מתקנאים על זה או היכא דנפיק תקלה על ידי זה על דייני העיר לברר ולדון כפי השעה.

חתונה בין עשיר ובין עני הולכין לשם ומכין בתוף ומרננים בפיהם בכל כחם וכו'.

ירושלים החדשה

אמר החכם

בקונטרס אל גיל כעמים מביא: מעשה בגדול אחד מחו"ל שהשיא את בנו בירושלים ומקום החתונה היה בשכונת הבורכים ורצה להביא כלי זמר, משום שדימה בדעתו שהאיסור היה רק על ירושלים שבתוך החומות, כששמע זאת הגאון ר' ישראל זאב מינצברג זצ"ל בעמח"ס שו"ת שארית ישראל, הלך אליו בעצמו ואמר לו שבעל "התורת חסד" פסק שהאיסור חל גם על ירושלים החדשה שמחוץ לחומות, והגדול הנ"ל סבר וקבל ושרו בחתונה בלי כלי זמר כמנהג ירושלים.

וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א דהמנהג הוא גם על ירושלים החדשה אך הוסיף דכ"ז הוא לבני אשכנז אבל בני ספרד לא קבלו עליהם האיסור⁴³ ויכולים להקל בשופי לדעתו. וכן היה דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל. ודעת רב"צ אבא שאול להקל בדבר.

אם מותר להעמיד טייפרקורדער בשמחת נישואין פסק בציץ אליעזר חט"ו סי' ל"ג שגם לנוהגים איסור בכלי שיר בחתונות בירושלים יש להתיר להשמיע שירה מטייפרקורדער שהוקלט בו שירה בפה אבל מה שהוקלט מכלי שיר אסור, וכן הורה הגרש"ז אורבאך זצ"ל. אך לדעת הסוברים דאפי' שירה בפה שהוקלט בטייפ הוי כלי שיר [ראה לעיל בקובץ סד] נראה דאסור וזה נכלל בכלל הגזירה.

אחד שהקול נכנס ויוצא דרך בו והיו עושין בו שיר גדול כבתי החתנים) זיל עביר ליה אפומא דחצבא או אפומא דקפיזא.

על התוף אם נקרא כלי שיר ולא גזרו ע"ז או שמא אינו כלי שיר כלל, בזה כתב בספר החיים והשלום סי' קס"ט שאל השואל אם פח שקורין תנכ"ה נחשב לכלי זמר, והשיב, הפח אע"פ שאינו כלי זמר ממש מ"מ חשיב ככלי זמר ואסור ובפרט כעת הזאת שישראל שרויים בצער מכל צד ומכל פינה ואין להאריך וכו'.

וראה בספר אות חיים ושלום לאדמו"ר ממונקאטש זצ"ל בהגהותיו אות שלום הלכות מילה סי' רס"ה סעיף י"ב ס"ק כ"ט. וכן שמעתי שהמנהג בתוככי ירושלים עיה"ק תובב"א דאף בחתונות נוהרים שם היר"א וחושבי שמו שלא לזמר בכלי שיר במינים ועוגב 'רק בתוף' והוא אצלם כפי המקובל ומתוקן מגדולי ירושלים מדורות הקודמים זצ"ל, לירושלים עיה"ק ביחוד ומשמרת יתירה גם מה שמותר לכו"ע במק"א במזמוטי חתן וכלה, משום אם אשכחך וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.⁴³

וכן נכתב בלוחות א"י שנת תרמ"ב כל כלי שיר לא ישמע בבית בשעת החתונה רק הנשים יתופפו על תופי עור המתוחים על גבלי חרס קטנים.

וראה לעיל מספר שערי ירושלים על המנהג הקדום בארצה"ק: בא"י יש חבורות משמחים חתן וכלה ויש להם תוף וכשיש

43 דא"ג. כשנת תרע"ד בפרוץ מלחמת העולם הראשונה יצאו בתי הדינים בירושלים שלא לנגן בכלים, וזהו תוכן המודעה שנתפרסמה בחוצות ירושלים עיה"ק. מודעה! לרגלי השמועות האיומות והמבהילות שאינן פוסקות לבא מארצות פולניה ורוסיה מצב אחינו שבגולה נורא מאד ועת צרה היא ליעקב באופן מבהיל "לכן אוסרים אנו באיסור חמור על כל היהודים תושבי ירושלים כל מיני שירה בכלי אפילו בשמחות של מצוה" (ומכ"ש בשמחות של רשות שאסור לעולם) עד שישקיף ה' ויראה בעני עמו ונתכשר בשורות טובות ישועות ונחמות. ומכאן, דבירושלים יש להחמיר אף בשמחה של מצוה, ואיסור זה נתבטל ככלות המלחמה.

44 ויש להעיר מהמובא בספר אמרי טל להרה"צ ר' משה יחיאל אלימלך מלברטוב זצ"ל במאמר הניגון, מאריך בענין הניגון ובתוך דבריו מבאר הענין שמנגנים בעת החתונה וכותב "דיפה עושים הספרדים שאינם מנגנים בכלי שיר לגמרי בחתונה זכר לחורבן".

אך תקנת האמרי בינה דבירושלים ת"ו
 אין לשמח בכלי זמר [משום עניני צניעות]
 והוסיף המהרי"ל דיסקין דיש לאסור גם
 משום דבירושלים החורבן לעינינו. ומצאנו
 דמקדמת דנא היו נמנעים בכל ערי ארצה"ק
 לשמח בכלי זמר, משום אבילות על החורבן.
 (והמהר"ם שיק אסר משום צניעות). פוסקי
 דורנו הכריעו דאף בירושלים החדשה יש
 לנקוט בתקנה זו. המנהג מקדמת דנא להקל
 בתוף, אך בהקלטת טייפרקורדער כבר הובא
 בשל"ח לאסור, וכן הוראת הגרש"ז אורבאך
 זצ"ל ויבלחט"א הגרי"ש אלישיב שליט"א
 ויש מתירים.

ובספר שלמה חיים כתב הגרי"ח זוננפלד
 על השאלה בענין תקנת עיה"ק שלא לנגן
 בכלי שיר בשמחת חתונה אם מותר בתיבה
 המזמרת שקורין גראמעפאן דאולי זה הוי
 כמו שירה בפה דהרי מזמרת רק מה שקלטה
 דיבורים של אדם. אולם זה הוי רק עפ"י רוב
 אבל לפעמים אם קולטת ניגונים של כלי
 שיר, והשיב ודאי גם זה בכלל.
 המורם מהאמור: דבשמחת חתן וכלה
 מותר ואף מצוה לשמח עם כלי זמר, ודנו
 הפוסקים בענין אמירה לעכו"ם בשבת לתקן
 הכלי זמר בזה, וכן במקום הצורך יש לצאת
 מן העיר כדי לשמח עם כלי זמר.

★ ★ ★

ישראל נתן השל

שני מסמכים מהגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל

באוצרו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א נמצאים טיוטות של שני מסמכים מהגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל אשר א' מהם נכתב בעצם כ"ק והשני ע"י סופר, על דף בודד משני עבריו אם כי אין כל קשר בין מסמך אחד למשנהו. והם:

המלצה שכתב לחברת פרנסת עניים שפעלה בעיר בראד ולאחר שכנראה כתב זאת בפנקס החברה או הקהלה הנ"ל העתיקו הגאון לעצמו למשמרת.

הסכמה שכתב מעברו השני של הדף הנ"ל לספרו של א' מגדולי הדור במחוז וואהלין בדור שלפניו, אשר בינתיים אין בידינו פרטים לא עליו ולא על ספרו שכנראה לבסוף לא זכה לראות אור הדפוס.

אם כי דלים הפרטים שבידינו על מסמכים אלו, נפרסמם עתה לראשונה בצירוף תולדות הגאון זצ"ל.

¹²³⁴⁵⁶⁷אוצר החכמה

הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל נולד לאביו הגאון רבי מנחם מאנש זצ"ל בי"ט כסלו תקכ"א. מילדותו הגה בתורה בהתמדה רבה ובגיל רך נבחן כמחצית הש"ס בע"פ, בזו"ר היה חתן רבי חיים סג"ל מבראד ובזו"ש חתן אב"ד מאצוב בנו של הגאון המקובל רבי חיים צאנזער זצ"ל.

בצעירותו נבחר לכהן ברבנות אוהנוב אך כעבור זמן קצר עזב את הרבנות לתמידות, ועבר לדור בעיר בראד כאיש פרטי, אף כשהוצעה לו כס הרבנות בק"ק פרנקפורט דמיין לאחר פטירת מחותנו הגאון בעל "מחנה לוי" בנו של הגאון "הפלאה" זצוק"ל, ענה בשלילה מפני אי רצונו ליהנות מהציבור ולקבל עליו משרת רבנות.

נתקיים אצלו תורה וגדולה במקום אחד עד שאמרו עליו שמימות זקנו רבי שאול וואהל זצ"ל לא נמצא כזה, עשרו הרב בא לו מעיסוק בסחר אלמוגים בקנה מדה בינלאומי ולו בתי מסחר ראשיים בבראד ובווינא עם סניפים בערים נוספות.

ממון רב פיזר לצדקה וסייע רבות לעניי ארץ ישראל והכספים הועברו ע"י הבנק בבראד שהיה בבעלותו, ואף כיהן כאמרכל וגבאי כוללות החסידים שבא"י, ובא בכתובים עם גדולי הדור אודות צדקת א"י.

* מס' 93. כן נדפס מכבר מאוצרו של כ"ק אדמו"ר שליט"א תשובה בהלכה מרבינו זצ"ל ונדפסה בקובץ תורני "לקח טוב" שע"י ישיבת קרלין סטולין ארה"ב כרך ג' תמוז תש"ס.

פתח ביהמ"ד בביתו שם הגה בתורה תמידין כסדרן וסדר יומו היה גדוש בשיעורים ובלימוד עם תלמידים, גדולי תלמידיו כיהנו ברבנות ברחבי עירות גאליציא ועוד, החליף שו"ת עם גדולי רבני הדור המפורסמים, גם חיבר הרבה ספרים בכל מקצועות התורה כדלהלן, שלט בכל מכמני התורה הלכה אגדה תנ"ך קבלה דקדוק ואף במלאכת השיר, רכש אוצר של ספרים חשובים וכתבי יד נדירים שמקצתן הוציאם לאור והשתמש בהם רבות לאוקמי גירסא בספריו שהו"ל.

היה לו אף מנין בביתו לתפילות ועבר לפני התיבה בהשתפכות הנפש, בליל ראש השנה עמד בתפילת שמו"ע כארבע עשרה שעות, התחבב על כל בני עירו והיו באים להתברך מפיו בר"ה.

בד בבד עם היותו איש אמונם של גאוני הדור היה מקורב ומיודד מאוד עם הצדיקים גדולי תלמידי הרב המגיד ממעזריטש זי"ע, הסכמתו מתנוססת על ספרי חסידות רבים, ואף הספיד את הרה"ק בעל "מאור עינים" מטשערנאבל זי"ע ונדפס בשם "דמעת אפרים" (לבוב תר"ס). הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנו והרה"ק בעל "חדושי הרי"ם" זי"ע ביקרו אצלו, פיזר ממון רב להתחתן עם זרע הגה"ק בעל "הפלאה" זי"ע, והוא זה שהו"ל את ספרו "פנים יפות" על התורה ואף ערך הקדמה בשבח הספר ומחברו, היה בידידות גדולה עם הרה"ק בעל "אוהב ישראל" מאפטא זי"ע, וי"א שאף הסתופף בצלו, כן התיידד עם הגה"ק בעל "דעת קדושים" מבוטשאטש זי"ע, נלב"ע בכ"ד אב תקפ"ח ומנחתו כבוד בבראד. השאיר אחריו ג' בנות ובן יחיד רבי חיים יהודה ליבוש מרגליות זצ"ל ומהם השתרשה משפחה עניפה, ורבים נמנים על יוצ"ח של רבינו.

חיבורים מכת"י שהו"ל הם: "שו"ת הב"ח החדשות" (קארעץ תקמ"ה) ובסופו מקצת מחידושו. ספר הישר לרבינו תם עם הגהותיו (ברלין תרנ"ח) נדפס מעזבוננו. "מעלות היחסין" (לבוב תר"ס) על תולדות משפחתו ומשפחת לנדא. מספריו נדפסו "בית אפרים" שו"ת בד' חלקי שו"ע (לבוב תקס"ט). "טיב גיטין" (קארעץ תקע"ט). "יד אפרים" (דובנא תק"פ). "שערי אפרים" על קריה"ת. (דובנא תק"פ). "שם אפרים" (אוסטראה תקפ"ה) על התורה יחד עם פי' פנים יפות למחותנו. "מטה אפרים" על דיני ומנהגי חדש אלול ותשרי (זאלקווא תקצ"ה). "זרע אפרים" על הפסיקתא (לבוב תרי"ג). "חלק לוי" אודות מכירת חמץ (זאלקווא תרכ"ה). "עוללות אפרים" על ברכת הפירות (לבוב תרמ"ד). "שפה נאמנה" על איסור תפלה בלשון אשכנז. "בית תפלה" (ירושלים תרס"ב). ספריו התחכבו על הלומדים והת"ח והתפשטו לרוב בתפוצה גדולה. נשאר אחריו ממנו עוד בכתי' ונדפסו בקובצים ובמאספים שונים לרוב. [תולדותיו העתקתי מספרי הרב מאיר וונדר הי"ו "אנציקלופדיה לחכמי גליציה" (י-ם תשמ"ו) "אלף מרגליות" (י-ם תשנ"ג) תשו"ח לו].

כאמור לפנינו המלצה שכתבה רבינו בשנת תקס"ב עבור חברת פרנסת עניים שפעלה לרווחתם של העניים ועוברי אורח בעירו בראד, המלצה זו ניתנה עקב שריפה שפרצה בעיר וכילתה באש הרבה מבתי ישראל ובתוכם גם האכסניא של העניים לזאת קורא רבינו לבוא לעזרתם ולתמוך בחברה זו שיתאפשר לבנות את האכסניא מחדש ולספק את כל הצרכים של העניים כימים ימימה, בהמלצתו מדגיש רבינו שכל אחד עסוק בבנין דירתו ואחוזתו במצב זה, ואין מתעורר להחזיק במצוה זו לכן נאזר לבוא לעזרת ה' לגבורים שיעשו ויפעלו בענין נשגב זה.

מה שכתבתי לחברת פרנסת עניים

אנחנו הח"מ יתחמץ לבבינו לקול שוועת בני עמינו העוברים עלינו תמיד מן המקומות אשר גרים שם ויושביהם קצרי יד אתרא דדרו בדוחקא ואי איפשר להם למיקם בסיפוקיהו והם

נודדים ללחם, ישובו יסובבו עיר ועיר לדרשה או יעשו דרך בקשה ודבר שפתים אך למחסור ונגד עיניהם נכרת אוכל, ואף גם זאת כי הם טעונים לינה ואין מאסף אותם הביתה.

וזה כמו שמונה שנים נתעורר אחד מגדולי עמינו ושמנו פלאי והחל רוח ה' לפעמו יפקוד אִישׁ על העדה להאכיל את העניים ואת האכסניא מזון וארוחה ויגדילו השמחה כי היתה הרווחה בתת להם לחם לשבוע ובשר בבוקר ובערב בצל דלתיו ישכון להגין עליהם מזרם וחורב ולמאן דלא קא חזו קא מברכי ברוך שאכלנו משלו אינהו מיכל אכלי ואנן ברוכי קא מברכינן ברוכי הידים שכך סומכות.

והן אשתקד יצא הקצף מלפני ה' ושילח את בערה ובערה ואין מכבה ובמים גדולים וטובים לשמה היו וחדל להיות אורח מספר ירחים כל ימי השמה וכ"א ה' עסוק בבנין מאז הופסק הענין ואין מתעורר להחזיק במצוה רבה ההיא והאיש הנכבד אשר זכה בה תחלה וחיבב המצוה בשעתה לא יסף עוד לדעתה לא ידענו מה ה' לו אם מת או נשבר ולפיד אש אשר עבר ובתבערה ובמשא ה' לבו ומשיסה וחסר ואתי מאילו דברים שאין להם שיעור סוף דבר אין עניים אוכלים אחר הביעור והא קיימי עניים דמקלעו לן מעלמא אינהו שאילו לן הי לחמא עניא די אכלו לא ידעי דוכתי' היכא ואין בית נדים נדדה כמלונה מלון אורחים והאיש אשר ה' נושא המשא ההוא לאסף נידחים מרחם הוא עתה מפתחו והעני עומד בחוץ וראשו נמלא טל ומגענע ראשו על כל גל וגל ומי משלנו ויסגור דלתיים דלתי עיניו מראות ברע אשר מצא או מוצא את אחינו בשרינו שאון המונם עלה כאזנינו הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו והעמרנו עלינו מצות.

ונמנינו וגמרנו כי כ"א מאתנו שמו על ספרינו יוחק לכל אשר יבטא האדם בשבוע לתת לצורך פרנסת אכיוני אדם קוראים מרוחק ולייחד בית אין זקוק לבאר ומאן דיהיב מזוני להוי תרעין פתיח למצוותא דלתיו לאורח יפתח ושם ינוחו יגיעי כח מידי עברם יסורו שמה וינתן ללו לחם חוקם אם יום יומים יקום ואסף איש טהור אחד מאתנו הח"מ וילקט את הכסף וישב כמצרף אחת אל אחת והדמים יפלו ליד גבאי תחלה והמאכיל א"צ נטילה מעוכרי אורח הבאים בגבולו ושכנו בצילו שלא לבייש מי שאין לו והנבאי יעשה עמו חשבון אחר השבת ומונה את אורחיו מתוך הכתב אשר זכה לכ"א בחותמיו כדרכו מאז כן עתה והי' מעשה הצדקה שלו

כ"ד הבא עתחת"ו יום ד' יח אלול ה' יחשב לו בצדקה לפ"ק בראר

לפנינו הסכמה שכתבה רבינו בשנת תקס"ח על חרושיו של א' מגדולי הדור במחוז וואהלין מלפני דורו שהיה אב"ד בק"ק מאהלו ובק"ק נעמרוב ומכנהו בתוארים מופלגים "... הרב הגאון הגדול החריף ובקי המפורסם מוהר"ר צבי הירש זלה"ה". כאמור לא מצאתי פרטים על גאון זה, אם כי רבינו מכנהו "המפורסם" וכותב "כד הוינא זוטרא לגברי רבא שמענא שבחוהו רבנן לרצבי דמחדדן שמעתי' וחריפא סכינין, גם היה דורש כמין חומר...". על תוכנו של הכת"י כותב רבינו שכלול בתוכו חידושים במקרא ובמשנה ותלמוד, אגדות ומדרשים, לרבות דברי כבושים, וכל ימי הגאון הנז' נתאוה להוציאם לאור אך לא נתקיימה בידו, וכעת בא "בנו הוא ניהו הרב המופלג מוהר"ר משה..." וחפץ להפיץ מעיינות חוצה וביקש הסכמתו מרבינו, רבינו אם כי עבר על הספר רק דרך העברה מעיד על הכלל כולו שראוי הוא לעלות על מזבח הדפוס ואשרי מי שיעזור לבן הרב הנ"ל ויחזיק בידו להוציאם לאור עולם.

כנראה שספר זה נשאר בכת"י ולא זכה לראות אור הדפוס. אולי בפירסום מסמך זה ופרטיה המעטים נוכל לדלות מה עלה בגורלו של כתבים אלו ויתר פרטים על מחברם הגדול.

הדור אתם ראו לכו חזו מפעלות מעלת כבוד הרב הגאון הגדול החרף ובקי המפורסם מוהר"ר צבי הירש זלה"ה האבד"ק מאהלוב יע"א וק"ק נעמרוכ

כד הויגא זוטרא לגברי רבא שמענא שבחוהו רבנן לדצבי דמחדדן שמעתי' וחריפא סכינין, גם הי' דורש כמין חומר, יתן אומר, אמרי יאי שפיר נאה ועתה כל יקר ראתה עיני אלו כתבי קודש הנמצא' באמתחת בנו הרב המופלג מוהר"ר משה נ"י הא דדרש רב אבוה, כולו כלול, במקרא ומשנה ותלמוד כלול, אגדות ומדרשים, ודברי כבושים, גם לרכות אמרי שפר, זכרוני משלי אפר, כרכן בשירי לשון הזהב והאדרת, ואביו שמר הדברים אתו למשמרת, ולבו לחוקק בעט ברזל ועופרת, כל היום התאוה תאוה ונפשו שוקקה, לקובעם בדפוס ועל ספר חוקה, חוקת עולם לדורות, על הלוחות חרות, ואשר במחשבתו יעלה הן בעודו לא נתקיימה בידו. והן עתה הרב מהר"מ הנ"ל כבן הקם תחת אביו לכבדו במותו, להפיץ אור תורתו, לרוות פני תבל ארצה, ויפוצו מעינותיו חוצה, והרב הנ"ל ביקש ממני שפה לאחוזי חתמות ידי אכתבי, ולהיות עד ממחר במכתבים כי נמרצו אמרי יושר, אם אמנם כי לא ראיתי רק דרך העברה כי לא היתה לי עדנה ושעת הכושר, והצצתי בין הפרקים כמציץ מן החרכים וראיתי אמרים כי נעמו והחלק ידן על הכלל והמעשה תעיד על עושהו ולא יכול עלהו וחזינא לאצטרופי בצירוף דרבנן להיות מסכי' והולך על דבר הדפסת החיבור הנ"ל ואשרי שיאחו ויחזיק ביד הרב הנ"ל צדקת הגאון המחבר עליו תהי' והי' כי יבצע את מעשהו וחשב עם קונהו ומצא כדי גאולתו, הנה שכרו אתו ופעולותיו.

דברי המדבר לכבוד התורה ולומרי' ולכבוד נשמת הגאון המחבר חותם לסדר הוא האמירך לו לעם סגולה לפ"ק בראד

זעירא מן חברייא

בענין בישול בליל שני דיו"ט

לכבוד רבני המערכת הנ' של קובץ בית אהרן וישראל, שלום וברכה.

הנה בקשר מה שנידון בקובצים האחרונים אם יש חיוב לעשות איזה אות להבדלה בין קדושת יו"ט ראשון לקדושת יו"ט שני, לפני עשיית מלאכת אוכל נפש אז, הנני לא למנוע טוב ולהראות על שני מקורות שנעלמו מעיני המדברים בזה בקובצים, ואני רק כמעתיק בזה ולא דן כעת במקצוע זה, ובפרט שהמנהג כהיום שהנשים בבית בכניסת יו"ט שני רק מחכות לזמן הרשום בלוח של גמר החג (כפי הרשום על מחרתו מוצאי יו"ט ב') ואז מתחילות במלאכות אוכל נפש לצורך הלילה מבלי שום אמירות, רק כמובן כשחל יו"ט שני או יו"ט ראשון במוצאי שב"ק שאז צריכות לומר ברוך המבדיל בין קדש לקדש, ופשוט.

ז"ל יוסף אומץ אשכנזי סי' תתר"ס. ובליל שמחת תורה שמאחרין ברוב הקהילות להתפלל ערבית ע"י מכירת המצוות לכל השנה עפ"י מנהג ותיקין ככתוב במהרי"ל שצידד טעם ההיתר, ראיתי מחמירין שלא לעשות שום מלאכה אעפ"י שהחשיך מאד מאד ויאות עבדי דהיחיד בתר צבור גריר לכל מילי. ע"כ. ובאות הבא תתרס"א, וז"ל, אכן במקום שיש ב' בתי כנסיות נ"ל דיש רשות לבתי כנסיות הא' להקדים תפילתן בזמנה וגם המה ואנשי ביתם מותרים להבעיר ולבשל ולא בתי כנסיות אחרות אעפ"י שגם המה רוצין להתפלל בכנסת המקדמת שאין יכולין לפרוש מצבוריהו אשר הם עמם כל ימות השנה אכן מעשה כזה לא ראיתי. ע"כ.

ובמטה אפרים סי' תקצ"ט סע' ב', וז"ל, יש לאחר קצת בהתחלת ערבית (בליל ב' דר"ה) לפי שצריכים להבעיר אש הבערה לצורך בישול ועיניהם נשואות אל התחלת תפלת ערבית בביהכנ"ס ואצ"ל כשחל בשבת שיש לאחר קצת תפלת ערבית (של ליל ב' שהוא מוצאי שבת) עד שיצא מכל ספק וידע שהוא ודאי לילה, ע"כ.

שריה דבליצקי.

בענין מכה בפטיש באוכלין

הנה מצאנו איסור "מכה בפטיש" באוכלין, וכמו שאמרו "בקוליים האספנין שהדחתן היא גמר מלאכתן", ופירשו הלבוש והפמ"ג ועוד הרבה פוסקים שזהו מלאכת "מכה בפטיש", ואף שבביה"ל סי' שיי"ח ד"ה "וקוליים האספנין" דעתו נוטה שבאוכלין לא אמרינן "מכה בפטיש" אבל בקצה השולחן כותב שהאחרונים באו למסקנא כי יש מכה בפטיש גם באוכלין.

ומה שהקשה המ"ב דאם חיובו משום מכה בפטיש הי' צריך לאסור גם בשטיפת צונן, נלפענ"ד לתרץ כי רק בדבר ששייך במלאכת המשכן כגון בישול אז בגמר המלאכה אע"פ שאי אפשר לחייבו משום מבשל כגון בכלי שלישי, אבל כיון שעדיין לא קיבל גמר בישולו לכן כעת ששופך עליו מים חמים ואפילו מכלי שלישי הריהו גומר בזה בישולו והרי בזמן עשיית הגמר יש לחייבו משום "מכה בפטיש" אבל לטוטפו בצונן אין בו שייכות למלאכת המשכן, כי איננו שייך למלאכה, ואיך אתה יכול לאוסרו, ולכן דברי הטו"ז והמג"א שמתירים בצונן בא על נכון, וכעת מדויק גם דברי רש"י ושאר הראשונים שכותבים